

Hovedoppgave ekstra:

Innledning

Utgangspunktet mitt for denne hovedoppgaven er en interesse for plot og sammenheng i tekster. i. Forestillingen om enhet, om et sentrum for strukturen problematiseres innen poststrukturalismen og avvises som begrensende for tekstens dynamiske mangfold og flertydighet. Teksten er, for Barthes (blant annet i *S/Z*, 1993), ikke lenger et produkt, men produktivitet, et møte mellom tekstprodusent og leser. I dette "møtet" er det, slik Barthes fremstiller det, ikke et mål å gi teksten mening, mer eller mindre berettiget, mer eller mindre fri (Barthes 1993, s. 5), men derimot å "nyte" teksten, sette pris på det mangfold som utgjør den. Teksten er som en "galakse av signifikanter" (Barthes 1993, s. 5) leseren kan tillegge ulike signifikater, og jo mer mangfoldig teksten er, desto mindre er den skrevet før den blir lest. Møtet med teksten blir for Barthes som et uendelig arbeid, hvilket gjør litteraturteorien til en vitenskap om det vordende (Barthes 1991, s. 85). I *S/Z* skriver han: "Everything signifies ceaselessly and several times, but without being delegated to a great final ensemble, to an ultimate structure" (Barthes 1993, s. 12). Og: "If we want to remain attentive to the plural of a text (however limited it may be) we must renounce structuring this text in large masses" (Barthes 1993, s. 11). Derrida og Barthes, som begge i særlig grad var med og markerte overgangen mellom strukturalismen og poststrukturalismen, blir for meg viktige stemmer, likeledes Genette, Lévi-Strauss, Greimas og Todorov, som alle tilhører fransk strukturalisme. For de sistnevnte var det et hovedanliggende å forsøke å finne det Lévi-Strauss (1963, s 270) kaller "grunnleggende logiske prosesser som ligger til grunn for mytisk tenking", noe som i litteraturvitenskapen, for Greimas' vedkommende, ble å undersøke semiotisk "tvang"¹, for Todorov; å finne fortellingens "grammatikk"². Poststrukturalismen, på sin side, søkte seg på samme tid både bort fra dette allmenne, dette nomotetiske vitenskapsidealet, og bort fra idiografisk vitenskap, ettersom teksten ikke blir regnet som noen isolert "størrelse", men som en omfordeling, intertekst av andre tekster (Barthes 1991 s. 85). Derrida, på linje med Barthes, tenker seg at det ikke er noen instans i eller utenfor teksten som skaper mening, eller som kan avgjøre tekstens innhold, men at det er *forskjellene, forskyvningen, gjentakelsene og erstatningene* som danner mening (*Moderne litteraturteori. En innføring*, s. 72, min utheving, begreper som er særlig viktige i det følgende og som jeg derfor straks vil komme tilbake til). Teksten er for Derrida et uendelig, iterativt spill av signifikanter uten opprinnelse eller sentrum, et mangfold uten ende.

¹ Greimas 1987.

² Todorov 1977.

Trass i at jeg fascineres av det oversiktlige ved universelle strukturer, er mitt ståsted nærmest poststrukturalismen, nærmest Derridas "bejaelse" av spillet. Og likevel opplever jeg også poststrukturalismen som vanskelig å forholde seg til i en lesepraksis idet det for meg synes som om bejaelsen av mangfoldet går for langt, eller kanskje rettere, for fort, uten anledning til å stanse spillet av meninger ved det vi kunne kalle et midlertidig "sentrum". I slike midlertidig fastholdte sentra vil *leserens sammenhenger*, leserens mening slik den dannes i samhandling med teksten være viktige, og ikke marginale. Jeg har valgt å kalle slike sammenhenger for *plot*, ettersom "struktur" er for tett bundet sammen med allmenne strukturer, og "komposisjon" ikke tar hensyn til leserens bidrag. Jeg vil i kapittel 1 gå nærmere inn på hva jeg, ut fra teorien jeg har valgt, legger i ordet "plot"; her vil jeg begrense meg til å si at det ligger nær den etymologiske betydningen av det latinske *texere*, *textum*, tekst som "vev". Seleksjon og skaping av orden er en nødvendighet for opplevelse og for kommunikasjon; Kermode skriver (1979, s. 64): "it does appear that we are programmed to prefer fulfillment to disappointment, the closed to the open", og:

"There must be supra-literary forces, cultural pressures, which tend to make us seek narrative coherence, just as we expect a conundrum to have an answer, and a joke a point. Our whole practice of reading is founded on such expectations" (Kermode 1979, s. 53).

De tre begrepene jeg vil ta for meg som avgjørende i leserens prosess med å finne det vi kan kalle "tråder" i tekstveven er *repetisjoner*, *motsetninger* og *gåter*. Gjentakelser og forskjeller har jeg alt nevnt som begreper Derrida setter høyt i forbindelse med meningsskaping. Valget av repetisjon som vesentlig begrep i undersøkelsen av sammenhenger i tekster er imidlertid også sterkt influert av Hillis Miller og Brooks og delvis Sjklovskij. Når det gjelder valget av motsetninger, er dette basert på vissheten om at motsetninger er et av de mest sentrale begrepene både innen strukturalisme og poststrukturalisme. Deres avgjørende betydning for sammenheng formuleres i Greimas' berømte utsagn "Vi oppfatter i forskelle, og takket være denne oppfattelse 'tager verden form' for øjnene af os" (Greimas 1974, s. 58). Lévi-Strauss, Greimas og Barthes, er for meg, ved siden av Derrida, som følge av dette det vi nærmest kunne kalle "naturlige" valg for å undersøke dette begrepet. Når det gjelder gåter, bunner valget av emne i det Sjklovskij (1990) skriver om underliggjørelsen, og om parallellismen som alle gåters grunnlag, der det viktigste er at man "trass i all likhet har følelse av ulikhet" (Sjklovskij 1991, s. 22f). Tenkt slik blir gåter med deres svar, ulikheten og

likheten, forenet i det samme. Leseren søker å finne svar på gåtene, samler på spor underveis, prøver å danne mening, sammenheng og til sist løsning. For Brooks får Barthes' hermeneutiske kode, koden for gåter, en kanskje enda større del av plotet og plotdannelsen idet hans definisjon av plot er en overkodning av den proairetiske (handlings-) koden ved hjelp av den hermeneutiske koden, en definisjon jeg er kritisk til (og som jeg vil komme tilbake til i kapittelet 1), men som likevel er inspirerende all den tid gåtene blir tillagt så stor betydning.

Det vil være viktig å poengtere her at det er begrepene, og ikke teoretikerne, som vil stå i sentrum i denne oppgaven. Utvalget av teori er gjort eklektisk, vesentlig etter hva jeg har vurdert som viktig for mitt prosjekt. Likevel har jeg forsøkt å holde meg mest mulig til fransk strukturalistisk og poststrukturalistisk teori, med Barthes som den viktigste stemmen, både fordi han har føtter og røtter i begge leire og fordi selve presentasjonen han gir er så utfordrende og spennende lesning. Imidlertid er det Brooks og hans *Reading for the Plot. Design and Intention in Narrative* (1984) jeg leste først, i iveren etter å finne en forståelse av begrepet "plot". Brooks refererer i dette verket til blant annet Barthes' *S/Z* og Todorovs *Poetics of Prose* (1977), som jeg så leste og likte. Hillis Miller og Kermode ble plukket nærmest ut fra lovende titler, henholdsvis *Fiction and Repetition. Seven English Novels* (Hillis Miller 1982) og *The Genesis of Secrecy. On the Interpretation of Narrative* (Kermode 1979). Begge gav meg gode stunder, til dels også Greimas (1956, 1970, 1974 og 1987) og Genette (med *Narrative Discourse. An Essay in Method*, 1993), for å ikke glemme Sjklovskij (med *Theory of Prose*, 1990). Videre har jeg også lest artikler av Deleuze og Benjamin som Hillis Miller refererer til (Deleuze 1989, Benjamin 1991), likeledes har jeg kort vært innom "Tekstens appelstrukturer" av Iser (1981). Ved bruk av en så omfattende primær litteratur, som i seg selv er et valg, ble det for meg mindre tid til å se på sekundære fremstillinger av teorien. Culler (1994) må likevel nevnes her, likeledes Hawkes (1982) og Kittang (1988).

Men selv om teori altså ligger mitt hjerte nært, ville jeg så avgjort ikke vært litteraturen foruten. Jeg har derfor valgt å lese fire noveller av Dagerman i avslutningen av de tre begrepskapitlene; om repetisjoner, motsetninger og gåter, både for å belyse teorien, og for å se om teorien kunne berike lesningen av tekstene. Å lese noveller, relativt korte tekster, gir meg mulighet til å se på flere ulike tekster, med ulike framtrædende trekk. Dagerman valgte jeg av to grunner, for det første fordi jeg falt for novellesamlingen hans, *Nattens lekar* (1947), da jeg var på svensk-kurs i regi av Nordiske sommerkurs, rett før jeg skulle velge oppgave, for det andre fordi jeg mener disse tekstene fremdeles er svært gode, og sier noe vesentlig om de respektive begrepene jeg leser dem i sammenheng med. Håpet er at lesningene mine, trass i at de er stramt knyttet opp mot teorien i hvert kapittel og således innebærer "a grandiose neglect

of portions of the text" (Kermode 1979, s. 20), kan gi leseren av denne oppgaven et kanskje bredere syn for noe ved tekstene, for hvordan "tråder" av repetisjoner, motsetninger og gåter kan lage mening, om enn midlertidig. Og til slutt; både av interessehensyn og av hensyn til oppgavens lengde, vil jeg verken komme inn på resepsjon eller andres tolkninger av disse tekstene, det sistnevnte finnes dessverre knapt; med, så langt jeg vet, unntak av en doktoravhandling, *Begärets irrvegar* av Kerstin Laitinen (1986), som kort ser på "Mannen från Miliesia".

Oppgaven er inndelt i fire kapitler: Om tekst som vev, om repetisjoner, om motsetninger og om gåter. Det første kapitlet vil være rent teoretisk, i det andre kapitlet velger jeg avslutningsvis å lese "Den främmande mannen", i det tredje kapitlet "Den hängdes träd", for så, i det siste kapitlet, avslutte med to ganske ulike noveller; "Mannen från Miliesia" og "Var är min islandströja?". Alle tekstene er hentet fra Dagermans eneste novellesamling, *Nattens lekar* (1947), heretter forkortet til *NL*.

Barthes snakker, som alt nevnt, i *S/Z* mye om mangfold, og kaller trekk ved teksten som kan gjøre leseren i stand til å danne sammenhenger for "reduktive" (Barthes 1993, s. 263) i forhold til dette mangfoldet. Kermode (1979, s. 71) uttrykker dette slik: "To restrict or halt the free movement of senses within a text is therefore thought to be a kind of wickedness", og likevel hevder Kermode at det er nettopp dette vi gjør når vi leser: "we go about our business of freezing those senses into different patterns" (Kermode 1979, s. 71). Jeg, som leser av teorien, og som leser av de litterære tekstene, trekkes altså mellom å bejæ mangfoldet og å søke å finne plot, en midlertidig sammenheng, en sammenheng som *likevel dukker opp* fordi "døden", som vi normalt regner som den ultimate grense for sammenheng, i første omgang ikke er endelig: "Fast när man varit död ett tag är det nån som lyser i ansiktet på en och ropar: Herregud, det är ju Lindqvists Knut" (*NL*, s. 88).

Innholdsfortegnelse

Forord	2
Innholdsfortegnelse	3
Innledning.....	4
Kapittel 1	8
Tekst som vev.....	8

Verk vs. tekst.....	8
Tekst som vev, tråder	11
Relasjoner.....	15
Vev-figurer, plot.....	17
Hull.....	20
Mangfold	22
Kapittel 2:.....	26
Om repetisjoner	26
Repetisjoner som begrep	26
Repetisjon i tekster	32
"Den främmande mannen"	35
Kapittel 3:.....	43
Om motsetninger	43
Minimale par, binære opposisjoner.....	44
Lévi-Strauss' firetermshomologi og triader	45
Greimas og den semiotiske firkant.....	48
Derrida.....	52
Barthes og en av inngangene til det symbolske, ved overtredelse av opposisjoner.....	53
"Den hängdes träd"	56
Kapittel 4.....	62
Om gåter	62
De åpenbare, enkle gåtene. Detektivfiksjon.....	64
Fletning av flere gåter. Charles Dickens, Henry James og de synoptiske evangelier.....	67
Den hermeneutiske koden	70
Retardasjon og nøling. Utsettelse av slutten, løsningen, døden.	75
"Mannen från Miliesia"	77
Irreversibilitet og løsning	84
"Var är min islandströja?"	86
Avslutning	93
Litteraturliste	94
Resymé	98

Resymé

Utgangspunktet mitt for denne hovedoppgaven er en interesse for plot og sammenheng i tekster. Forestillingen om enhet, om et sentrum for strukturen problematiseres innen poststrukturalismen, og avvises som begrensende for tekstens dynamiske mangfold og flertydighet. For Barthes i *S/Z* er ikke teksten lenger et produkt, men produktivitet, et møte mellom tekstprodusent og leser der målet ikke er å gi teksten mening, men å sette pris på mangfoldet som utgjør teksten. Derrida tenker seg at det ikke er noen instans i eller utenfor teksten som skaper mening, eller som kan avgjøre tekstens innhold, men at det er forskjellene, forskyvningen, gjentakelsene og erstatningene som danner mening. Repetisjoner og motsetninger vil derfor være to av de begrepene jeg undersøker i denne oppgaven, i tillegg til begrepet gåter, som for både Barthes og Brooks er spesielt viktige i leserens plotdannelse, leserens opplevelse av sammenheng. Det er i oppgaven et gjennomgående poeng at seleksjon og skaping av orden er en nødvendighet for opplevelse og kommunikasjon, og Kermodes utsagn om at all vår lesepraksis er tuftet på forventning om koherens blir et sentralt poeng. Mitt teoretiske ståsted ligger nærmest poststrukturalismen og den derridaske bejaelsen av spillet, men nettopp fordi sammenheng og plot er så viktig for meg, går jeg også strukturalistisk teori i sømmene og ser om det kan gi, om ikke annet, så i alle fall midlertidige plot og sammenhenger.

Oppgaven er delt i fire kapitler: Om tekst som vev, om repetisjoner, om motsetninger og om gåter. Begrepene undersøkes først teoretisk, ut fra vesentlig fransk strukturalistisk og poststrukturalistisk teori, dernest bruker jeg begrepene som utgangspunkt for lesninger av Dagermans noveller "Den främmande mannen", "Den hängdes träd", "Mannen från Miliesia" og "Var är min islandströja?", alle hentet fra *Nattens lekar* (1947).